MASĂ ROTUNDĂ

Societatea socialistă multilateral dezvoltată impune un program complex de măsuri menite să ducă la progresul tuturor sectoarelor noastre de activitate economică, socială și culturală.

În acest sens se pune tot mai acut problema unei continue și permanente preocupări pentru pregătirea superioară teoretică și practică, pentru perfecționarea — în raport de cerințele societății noastre — a tuturor celor chemați să contribuie la înfăptuirea politicii partidului nostru.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în Raportul prezentat la Conferința Națională a partidului, din 19—21 iulie 1972, preciza : „Înfăptuirea programului aprobat de Congresul al X-lea al partidului impune adoptarea unui complex de măsuri pentru asigurarea forței de muncă necesare, calificarea în ritm mai rapid a muncitorilor, continuarea procesului de îmbunătățire a pregătirii profesionale a tuturor oamenilor muncii".

Aceeași Conferință a hotărît să se accelereze „procesul de calificare a muncitorilor, reciclarea cadrelor și perfecționarea pregătirii profesionale a oamenilor muncii".

https://biblioteca-digitala.ro

Din acest mare complex de măsuri, care implică și domeniul muncii culturale și educative, se desprinde cu necesitate obligația pentru luarea unor decizii de asigurare a procesului de pregătire a lucrătorilor de toate gradele din sistemul instituțiilor muzeale — pregătire care nu și-a găsit pînă în prezent un cadru organizatoric adecvat — și nu mai puțin fundamentarea procesului de perfecționare continuă în așa fel încît cadrele tehnice și de specialitate din muzee să-și aducă cu prisosință contribuția la păstrarea și la valorificarea patrimoniului cultural științific al țării noastre, a cărui pondere îl plasează printre componentele tezaurului culturii universale.

În spiritul hotărîrilor de partid și de stat, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, prin Centrul special de perfecționare a cadrelor și Direcția așezămintelor, a elaborat un program vast de asigurare a perfecționării lucrătorilor din muzee pentru „împrospătarea și îmbogățirea sistematică a cunoștințelor profesionale... însușirea noilor realizări ale științei, tehnicii și culturii din specialitatea respectivă sau din cele înrudite; schimbarea calificării în cazul în care profesia de bază nu mai corespunde cerințelor tehnice moderne; însușirea unor metode și procedee moderne în domeniul conducerii și organizării științifice" (Legea nr. 2/1971).

Centrul special de perfecționare a cadrelor a publicat în paginile revistei noastre programul general de perfecționare în muzeologie, elaborat în colaborare cu Direcția așezămintelor, program pe care revista l-a supus atenției tuturor celor interesați („Revista muzeelor" nr. 5/1972).

În dorința unei permanente îmbunătățiri a sistemului de pregătire și perfecționare a cadrelor din muzee, redacția „Revistei muzeelor" a organizat o discuție pe această temă la care au participat Iulian Antonescu, Radu Florescu, Anghel Pavel (Consiliul Culturii și Educației Socialiste), conf. dr. Alexandru Roșu (Ministerul Educației și Învățămîntului), Alexandru Cebuc (Comitetul pentru cultură și educație socialistă al municipiului București), conf. dr. Florian Georgescu (Muzeul de istorie al R.S. România), Constantin Leluțiu (Muzeul militar central), conf. dr. Hadrian Daicoviciu, Ștefan Ferenczi, Iosif Korody (Muzeul de istorie al Transilvaniei), Petre Dache și Panait I. Panait (Muzeul de istorie al municipiului București), Gheorghe Canja, Florian Banc și Ion Opriș (Centrul special de perfecționare a cadrelor), Lucian Roșu („Revista muzeelor" și „Buletinul monumentelor istorice").

Invităm, deci, și pe această cale, muzeografii, oamenii de știință, cultură și artă, activiști pe tărîm ideologic să-și spună cuvîntul în legătură cu cele enunțate în materialul de față.

*

L. ROȘU

Redacția „Revistei muzeelor" vă mulțumește pentru că ați răspuns invitației de a participa la dezbaterea unei probleme de foarte mare importanță pentru toți muzeografii, a cărei actualitate este poate mai stringentă ca oricînd. Este vorba, după cum bine știți, de a discuta modul în care se face pregătirea și perfecționarea cadrelor din muzee și ce soluții se întrevăd în viitor.

Aș dori să evidențiez de la început că, deseori în discuțiile noastre cu reprezentanți ai unor țări cu tradiție în muzeografie, cunoscînd realitățile și oamenii din muzeele noastre, s-a făcut afirmația că dezvoltarea gîndirii muzeologice din România ocupă un loc de frunte pe plan european. Preocupări în domeniul teoriei muzeologice găsim încă la înaintașii noștri de la începutul secolului XX. Putem să ne formăm specialiști, numai că ceea ce ne lipsește este cadrul organizatoric. O altă problemă ar fi aceea a relației dintre pregătire și perfecționare. Pentru a face perfecționare în muzeologie și muzeografie trebuie mai întîi să asiguri modalitățile de pregătire, pe specificul instituțiilor pe care trebuie să le slujească viitorii absolvenți. Este logic să înțelegem prin perfecționare necesitatea aprofundării și dezvoltării

https://biblioteca-digitala.ro

cunoașterii într-un domeniu în care sîntem pregătiți. Nu poți face perfecționare într-o specialitate în care nu ești pregătit. Ori, în condițiile în care nu avem o formă de pregătire în muzeologie-muzeografie (de grad universitar), cum putem face perfecționare? În acest caz perfecționarea nu are obiect! De aceea noi, redacția, am considerat că este necesar să supunem dezbaterii corelat aceste două probleme, legate indisolubil: **pregătire și perfecționare,** considerînd că pregătirea este absolut necesară ca etapă premergătoare perfecționării.

Iată dar ce vrem să supunem atenției dumneavoastră. Dorim ca fiecare, prin intervențiile pe care le veți face, să contribuiți la înlăturarea unor lipsuri ce se manifestă încă în muzeologia românească, al cărei progres este condiționat în mare măsură de oameni cu pregătire teoretică și practică pe măsura cerințelor societății noastre socialiste, a sarcinilor pe care viitorul le pune în fața noastră.

I. ANTONESCU

Eu aș dori să subliniez din capul locului valoarea acestei inițiative. „Revista muzeelor" se vădește o dată mai mult că ambiționează și devine pe zi ce trece tribuna noastră, tribuna de dezbatere, de lansare a ideilor generoase și, dacă vreți, locul de întîlnire a opiniilor muzeografice ce trebuie să se sudeze încetul cu încetul, sistematic și ferm într-o oglindire muzeistică concretă. În mod paradoxal, cel care nu poate fi format decît cu foarte multă grijă și în condiții bine alese, muzeograful, nu dispune în sistemul nostru național de instruire, de mijloacele didactice necesare. Noi nu facem muzeografie la nivelul învățămîntului nostru superior. Reciclarea — pentru a avea o cît mai mare eficiență — va trebui să fie ceea ce este în toate meseriile: o sursă de punere la curent, de îndreptare a atenției profesionistului spre ceea ce este nou, spre ceea ce a apărut nou, spre metodologii și orizonturi de interpretare noi. Dar ea trebuie să se fundamenteze pe ceva. Are nevoie de o temelie. Ar fi pueril să mai credem că tinerii absolvenți ai facultății, abia încadrați în muzeele noastre, beneficiind de reciclare, au fost inițiați cu vîrf și îndesat în toate tainele muzeografiei. Cursurile de perfecționare sînt bune și direcția de specialitate le privește cu foarte multă seriozitate; cred însă că discuția trebuie abordată de la următoarea premisă: ca să ai o perfecționare eficientă este neapărat nevoie ca în sistemul învățămîntului de stat să apară discipline muzeografice. Eu aș cere, și aștept cu nerăbdare cuvîntul celor care vor urma, ca, pentru personalul mediu, să existe școli medii tehnice cu diferite profiluri, pornind de la taxidermie și sfîrșind cu restaurarea arheologică, iar pentru personalul superior de muzeografie și restaurare, cred cu tărie că a venit momentul să existe la nivelul universităților cursuri sistematice de muzeografie. Ar fi foarte greu să se creeze deocamdată un institut de muzeografie care să formeze muzeografi pe diferitele branșe de specialitate; însă, pe lîngă facultățile cu profil de biologie sau umanistic, să se introducă cursuri de specialitate secondate de seminarii și practică, nu formală, ci bine supravegheată, desfășurată pe lîngă muzee, șantiere arheologice, echipe științifice ș.a.m.d. Ar urma apoi ca, după doi ani de facultate, să apară pentru anul III și IV, la nivelul acestor facultăți, în momentul firești scindări a anului III pe specialități, secțiile de muzeografie. Desigur lucrurile trebuie foarte bine gîndite pentru că în afară de numismat, arheolog, naturalist, istoric (cu specialitățile medie, modernă sau contemporană), muzeograful trebuie să fie și altceva; cuvîntul se cam ocolește, dar, trebuie să fie un activist cultural, un pedagog pentru educarea tinerilor și adulților. Și, în cazul acesta, vor trebui să fie și cursuri care să le dea noțiuni foarte solide legate de teoria și practica culturii de masă, pentru înarmarea lor în munca complexă de muzee. Aș dori să mai fac încă o precizare: Consiliul Culturii și Educației Socialiste ar trebui să realizeze, cu concursul Ministerului Educației și Învățămîntului, un sistem de supraveghere, de controlare a felului în care se desfășoară procesul de învățămînt în muzeologie. S-ar putea întîmpla ca la formarea muzeografilor să folosim, la diferite catedre și diferite discipline, alături de profesorii de curs, alături de profesorii obișnuiți, specialiști din muzeele noastre, care să vină să prezinte, dacă nu un curs întreg, cîteva prelegeri, încît muzeologia să fie o disciplină predată în facultăți.

Altă problemă foarte serioasă este aceea a doctoratelor și a cursurilor postuniversitare și nu consider deloc neglijabil acest capitol. Aștept părerea colegilor mei, însă probabil va trebui să dăm atenția cuvenită pregătirii postuniversitare a oamenilor noștri din muzee. Eu aș propune ca, după cinci ani de lucru în muzeu, după ce muzeograful și-a acumulat un bagaj propriu de experiență, după ce a făcut cunoștință cu problemele științifice ale arealului și patrimoniului cu care vine în contact, atunci să poată fi vorba de înscrierea sa la cursurile postuniversitare. Desigur mă gîndesc că, dacă vom reglementa riguros sistemul de formare a muzeografului profesionist, atunci va trebui să-i asigurăm încadrarea și stabilitatea necesară la locul său de muncă. Este un raport de probleme ce se condiționează reciproc. Muzeograful este un specialist și trebuie să fie tratat ca un specialist. Ca să fie tratat ca atare trebuie, astăzi, cînd toate meseriile și disciplinele își au coordonate proprii, în veacul specializării muncii, să apară ca un specialist format, cu diplomă, cu sisteme de verificări, cu grade ș.a.m.d. În ceea ce privește cursurile de reciclare, acestea vor trebui să pună foarte mult accentul pe studiul

https://biblioteca-digitala.ro

individual. Să le oferim deci acest beneficiu. Și, dacă am prevedea ca, nu numai prin sistemul consacrat de reciclare, ci anual, orice muzeograf din țară să aibă dreptul să frecventeze marile centre universitare, venind cu o fișă-raport; dacă am prevedea ca între două reciclări, muzeograful să poată beneficia o lună de zile, în bloc sau în etape, pentru documentare în marile centre și pentru vizite la alte muzee, atunci reciclarea muzeografului va avea mai multă eficiență; este un om citit, instruit, care a văzut materialul și în cazul acesta reciclarea vine numai să-i sporească apetitul de cercetare, să-l ajute să gîndească modern. Peste 80% dintre muzeografii noștri n-au fost la muzeele județene învecinate; oameni cu merite deosebite au călătorit numai în perimetrul provinciei istorice de care sînt legați și, sigur, există consacratele drumuri la București, unde trebuie să te duci pentru că este capitala științifică, administrativă și culturală a țării. Avem din păcate, datorită acestui sistem, muzeografi care sînt muzeografi pentru un sfert de Moldovă, muzeografi pentru jumătate de Oltenie ș.a.m.d. În ce măsură lăsăm muzeograful nostru să se perfecționeze, să-și ducă o viață profesională?

Știm foarte bine că lipsesc cadrele medii bine pregătite. Dacă facem raportul între personalul de cercetare științifică și personalul tehnic, vom vedea că sîntem o armată cu raportul 20 de generali la 4 soldați; vezi un desenator, un fotograf și doi restauratori solicitați de 15—16 muzeografi. Se pune în prezent, la noi, imperios, cerința de a clarifica problema restaurării și conservării, cerința salvării patrimoniului nostru național; *aici* avem nevoie din plin de personal mediu tehnic; *aici* trebuie îndreptată toată atenția noastră.

Se vorbește astăzi, din ce în ce mai mult, de legarea învățămîntului de practică. Universitatea coboară în uzine; de ce învățămîntul superior și mediu nu ar coborî și spre muzee? Cel puțin spre marile muzee? Am putea organiza secții ale facultăților de specialitate care ne interesează, istorie de exemplu, cu cursuri generale asigurate de facultățile de istorie din Iași, Cluj sau București, și cursuri speciale de muzeografie, cu practica adecvată pe lîngă muzeele din aceste orașe. Îndrăznesc să spun același lucru pentru promovarea specialiștilor de naturale. Cred că sectorul memorialistic este foarte complex și foarte interesant. Deși risipiți în zeci de instituții, reprezintă de fapt un mare muzeu ideal ca arhitectură, un muzeu al culturii, prin exponenții săi tipici. Dar, muzeograful care se ocupă de casele și muzeele memoriale a fost neglijat multă vreme. În primul rînd subliniez faptul că muzeograful care se ocupă de o personalitate literară trebuie să aibă studii de filolog și reale calități de critic literar; că, dimpotrivă, un muzeograf, care se ocupă de punerea în valoare a unor personalități plastice, ar trebui să fie cu formația unui critic de artă și e de prisos să vă mai spun desigur că istoricul este prezent pretutindeni, pentru că fenomenul de revalorificare este istoric prin esență.

R. FLORESCU

După cadrul pe care l-a trasat tov. Iulian Antonescu, eu aș vrea să vin cu cîteva precizări, pentru ca discuția să se poată axa evident pe probleme esențiale și pentru ca, din capul locului, cei care vor participa în continuare să aibă în vedere o anumită motivație a ceea ce s-a prezentat ca bază de discuție. Aș vrea să spun întîi că tema-program publicată în revistă este aceea a unuia dintre cursurile de specializare și perfecționare organizate pentru muzeografi și muzeologi și că ea nu afectează aspectul de specialitate al acestora, cărora le sînt consacrate și alte forme de specializare și perfecționare; că în ultima vreme de asemenea se lucrează cu Centrul special de perfecționare și specializare a cadrelor la un program de calificare a anumitor cadre, mai ales a acelor cadre medii pe care, așa cum știți și așa cum sublinia tov. Iulian Antonescu, le recrutăm din zone de pregătire diferite. Aș mai spune că există mai multe forme de specializare și perfecționare, între care amintesc aceste cursuri de care vorbim astăzi, o serie întreagă de stagii de perfecționare la locul de muncă, mai ales pentru restauratori, formele de studiu individual practicate și anul trecut și acum doi ani; evident sînt forme mai restrînse decît cele pe care le putem organiza sub formă de cursuri colective.

Ar mai fi de spus că ceea ce se prezintă în revistă și intră în discuție este un simplu cadru tematic, pe baza căruia se poate organiza acest curs. Programul s-a elaborat între timp, s-a îmbunătățit și probabil că se va mai ameliora și în urma acestor discuții și în urma experimentului pe care o să-l constituie cursul însuși. Acestea ar fi, să spunem, elementele de detaliu pe care le-am adus la cunoștința colegilor invitați aici. Aș ruga să-mi permiteți acum să clarific într-o anumită măsură motivația acestui curs. În general, programul nostru de cursuri și de forme de specializare și perfecționare pe cincinalul actual nu s-a axat, așa cum poate că ar fi fost normal, pe o împrospătare a cunoștințelor și pe o ridicare a lor la un nivel superior, ci pe umplerea unor lacune și pe remedierea unor carențe existente în pregătire. Aceste carențe și lacune își au explicația într-o motivare destul de clară. În general, carențele sînt aceleași cînd este vorba de lipsa unei teorii muzeologice; și ea nu există pe plan mondial. ICOM proiectează de doi ani editarea unui manual de muzeologie, aflat acum în stare de ante-pre-proiect. S-a stabilit cumva un colectiv, niște capitole, dar sînt departe de elaborarea unei tematici. Această situație este poate,

https://biblioteca-digitala.ro

într-o anumită măsură, mai accentuată la noi în țară și aș aminti numai eforturile pe care a trebuit să le facă publicația care ne găzduiește azi ca să inițieze, să impulsioneze, niște discuții și niște dezbateri de muzeologie propriu-zisă. Ani de zile a trebuit să publice materiale de istorie, arheologie și științe naturale cu oarecare contingențe cu muzeul, pentru că nu exista nici preocupare, nici inițiativă, nici interes pentru activitatea de muzeologie propriu-zisă. Avem de-a face cu o disciplină în constituire. Mai mult, nici disciplinele specifice nu sînt întotdeauna perfect conturate. Aș da cîteva exemple, mai ales din punct de vedere al muzeelor: etnografia noastră este de fapt morfologia civilizației țărănești. Nu avem nici un muzeu și nu avem, de asemenea, nici preocupări teoretice cristalizate, concretizate în articole ample de etnografie urbană de exemplu. Sînt foarte sporadice. Nu mai vorbesc de alte aspecte ale aceleiași discipline. La fel pentru muzeul de istorie. Experiența românească în materie de muzeu de istorie este foarte bogată și foarte interesantă. Dar tocmai datorită acestei bogății a experienței noastre în muzeul de istorie, ne dăm seama că ne aflăm în fața unei varietăți destul de mari de expresie muzeală.

Ne aflăm în fața unei perioade de mari transformări în cultură, care va prinde cu siguranță și muzeul. Am avut prilejul să discut faptul că muzeul se va transforma într-o formă de învățămînt propriu-zis și nu într-un auxiliar al procesului de învățămînt, ca o consecință a transformărilor care au loc acum în învățămînt. Studii recente pe realitatea vie ne-au demonstrat că există foarte multe practici, diferite între ele, și că de foarte multe ori am întîlnit carențe grave. Chiar în instituțiile de prestigiu am întîlnit carențe grave mai ales în ceea ce privește latura de conservare, latura de expunere în condiții bune ș.a.m.d. Sînt multe probleme complet neclarificate chiar pentru aceștia; un singur exemplu — problema patinei metalului, a argintului. Se confundă în mod curent patina cu murdăria. Aceasta este motivația pentru care Centrul de perfecționare și specializare a cadrelor, împreună cu Direcția așezămintelor s-au gîndit să organizeze acest așa-numit curs de specializare în domeniul muzeologiei și care se axează evident pe problemele generale ale datelor muzeologiei și nu pe muzeologie specifică. Nu este vorba, ar fi un paradox, ca unii să încerce să-i învețe pe alții, ci este vorba ca în cadrul acestui curs să încercăm să ajungem la o bază de plecare comună, la un limbaj elementar comun, la niște convenții comune de pe care să încercăm să edificăm cu forțele noastre modeste, cu cît putem și mai ales cu experiența pe care o avem, o teorie muzeologică corespunzătoare stadiului nostru de dezvoltare și necesităților culturii noastre. Și aici revista ne dă o mînă de ajutor extrem de prețios; de curînd am discutat posibilitatea înființării în revistă a unei rubrici intitulată „Dicționar muzeologic" și care să fie efectiv un dicționar muzeologic; care să lase însă marginea necesară unor discuții, conștienți fiind că orice încercare de definire a noțiunilor și categoriilor este supusă unor anumite cauțiuni în stadiul actual de dezvoltare al disciplinei noastre.

În sfîrșit, în legătură cu pregătirea propriu-zisă a cadrelor de muzeologi: fără îndoială un curs general de muzeografie trebuie introdus în facultățile de profil. Dar nu trebuie să depășim cadrul unei culturi generale de specialitate; să fie doar cursuri de introducere în muzeologie și în principalele probleme ale muzeologiei: conservare, expunere, practica culturii de masă. Nu aș vedea o specializare efectivă de muzeologie încă din facultate. Acestea revin mai degrabă învățămîntului postuniversitar, pentru că necesită pe lîngă partea teoretică și o parte practică, importantă, de laborator și de muzeu. Mi se pare că vechea idee a unui centru de muzeologie care să facă și oficiul de centru de specializare postuniversitar, în această perspectivă, devine mai actuală și mai stringentă decît oricînd și va trebui, noi, Direcția și Consiliul, să ne gîndim la o formulă de realizare corespunzătoare cadrului economic și tehnic de care dispunem și pe care putem conta astăzi. Amînarea acestei realizări mi se pare din ce în ce mai greu de acceptat. În sfîrșit, în legătură cu formarea cadrelor medii, trebuie să spun că dintr-un calcul economic, mă înscriu în divergență față de tov. Antonescu; nu mi se pare că vom putea cere Ministerului Educației și Învățămîntului să organizeze niște școli medii de specializare în domeniul nostru pentru simplul fapt că numărul de absolvenți de care avem noi nevoie e mic și atunci tot Centrul de specializare poate, cu concursul ministerului, folosind unele școli tehnice de specialitate, să ne asigure și aceste forme de calificare a personalului mediu, desenatori, fotografi și chiar gestionari de muzeu, oameni care să știe și muzeografie și administrație în același timp.

I. ANTONESCU

Cred că la această dezbatere e bine să avem în vedere și ritmul de dezvoltare a muzeelor, în momentul de față din ce în ce mai acut, problema muzeografului ca tematician expert, necesitatea circuitării expozițiilor din țară și străinătate. Are loc o adevărată explozie expozițională. Spun acest lucru și atrag atenția că, de foarte multe ori, crud și ieșit de pe băncile facultății, muzeograful încadrat la istorie, pentru a ne limita doar la o disciplină, este considerat un factor matur de decizie și orientare pentru ca de multe ori în timp record să deschidă expoziții temporare sau de bază. Muzeograful este, așadar, foarte puțin pregătit pentru a răspunde la marea sarcină de tematician. Poate că slaba consistență a unor expoziții, păcatele tematicii ideologice ale acestor expoziții

https://biblioteca-digitala.ro

sînt realităţi nemijlocit legate de formarea muzeografului! Cum să abordeze realitatea? Cine îl învaţă? Există în momentul de faţă primejdia ca muzeele să nu fie la înălţimea obligaţiei lor de a consacra, primind în cadrul lor, valorile prezentului.

Aş mai sugera o idee. Marile muzee să fie transformate în adevărate instituţii-pilot, pe care să se sprijine învăţămîntul. Ce înseamnă oare, şi cum credem noi că postuniversitar vom avea posibilitatea să formăm muzeografi? La muzeele noastre avem cadre cu foarte multă experienţă care ar putea să conducă cursurile studenţilor. Muzeele mari trebuie asemănate uzinelor şi Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului va trebui să cuprindă aceste muzee mari în sistemul de formare a muzeografilor prin învăţămîntul de stat. Cred că tov. Florescu are perfectă dreptate atunci cînd ridică problema eficienţei economice a unor şcoli medii pentru cadrele medii. Aş propune însă un lucru. Aidoma şcolilor populare de artă, să avem posibilitatea ca o singură instituţie, şcoală medie de muzeografie, să funcţioneze cu secţii de 5—6 oameni pe lîngă diferite muzee. Putem avea un singur liceu la Bucureşti sau la Cluj sau Iaşi. Acest liceu, această şcoală medie poate funcţiona pe 20 de grupe specializate: cursurile teoretice comune, după care, pe laboratoare, la nivelul diferitelor muzee din capitală, să se petreacă procesul de pregătire strict profesională. Pentru că orice s-ar spune, nu mai putem lucra cu laborantul cu 7 sau 4 clase.

R. FLORESCU

Ar fi poate şi o soluţie intermediară şi anume: în licee există îndatorirea unei practici de producţie; o parte din elevi pot fi îndreptaţi pentru practica de producţie către muzeu; pentru problemele de restaurare, de desen, de laborator etc. Evident, asta nu le dă nici o calificare. Ar urma ca după aceea să le fie completate cunoştinţele printr-un curs de calificare tot în cadrul cercului nostru.

L. ROŞU

Este cunoscut faptul că în anumite domenii de activitate, cînd se completează locurile, şcoala respectivă îşi închide porţile. În raport cu necesarul de cadre, poate să funcţioneze 5 ani sau 10 ani pînă la completarea efectivului. În prezent, cu cîteva excepţii, nu avem restauratori calificaţi care pot să-şi permită să acţioneze asupra obiectelor de muzeu; mă refer îndeosebi la muzeele de istorie, la care numărul restauratorilor calificaţi este sub 10, faţă de cele 100 de muzee. Se impune o corelare a necesarului de restauratori, în raport cu cerinţele patrimoniului, cu cifrele de şcolarizare eşalonate pe ani.

A. PAVEL

Eu aş vrea să discutăm mai concret în legătură cu programul acesta de perfecţionare în domeniul muzeografiei şi doresc acest lucru din următorul motiv: organizăm chiar la ora aceasta un curs cu muzeografii din domeniul istoriei, secţiile modernă şi contemporană. La aceste cursuri se transmit în general cunoştinţe de istorie, adică se reîmprospătează cunoştinţele primite pe băncile facultăţilor. Din păcate însă, nu se poate face o rupere totală a ştiinţei istoriei de activitatea muzeografică atunci cînd este vorba de specialiştii noştri, de muzeografi. În programa propusă pentru specialiştii în istoria modernă şi contemporană de la muzeele noastre apar şi cîteva teme de muzeografie. Ce facem atunci? În situaţia aceasta se pare că se nasc nişte paralelisme. Încercăm noi să reîmprospătăm cunoştinţele muzeografilor noştri în domeniul în care ei au urmat cursurile facultăţii sau nu facem altceva decît să le transmitem nişte cunoştinţe în cadrul general al ştiinţei muzeografiei?! Cum procedăm? Pentru că mie mi se pare că se nasc paralelisme şi, mai mult decît atît, uitîndu-mă la această programă care a fost publicată, nu cred că cineva dintre noi nu ar putea să vorbească la una din aceste teme, la modul foarte general.

GH. CANJA

Alături de această programă poate că ar fi bine să se ţină cont şi de programele distincte pe genuri de muzeografie, pentru că acest program de perfecţionare este conceput în mod unitar, adică pe de o parte cursuri de muzeologie generală, pe de alta cursuri de profil. Cursurile de muzeologie generală se desfăşoară în 15 serii sau 10, în orice caz pentru a permite ca la fiecare serie să participe muzeografi de acelaşi profil. Prin urmare, fiecare temă, în loc să plutească la modul general, va putea fi profilată pe specificul, pe profilul participanţilor la cursul respectiv.

A. PAVEL

Atunci cum rămîne cu celelalte cursuri care sînt de transmitere de cunoştinţe? Înseamnă că mergem la ideea aceasta de reciclare, adică un curs de transmitere de cunoştinţe sau de aprofundare, şi altul de muzeografie, dar tot pe profil şi în cazul

https://biblioteca-digitala.ro

acesta discuția noastră ar trebui să se refere la unul din sectoarele pe care se face această programă.

Muzeele memoriale au un profil foarte variat pe care greu îl surprindem la prima vedere. Din această cauză în programele pe care eu le-am consultat nu apare nicăieri problema specializării muzeografilor de la muzeele memoriale; mă întreb dacă pentru ei e suficient acest curs sau dacă nu trebuie să ne gîndim la perfecționarea cunoștințelor lor în cadrul unui curs special de transmitere de cunoștințe, de îmbogățire... Aici se ridică și o problemă delicată și anume: avem în cadrul rețelei de muzee și muzee tehnice. În anii trecuți nu am avut cursuri pentru aceste muzee, dar din cînd în cînd, la solicitarea muzeografilor respectivi, îi mai luam cu noi la diferite cursuri de muzeografie. Atunci ar trebui să ne gîndim la acești muzeografi, pentru care noi n-am făcut pînă acum nimic și, dacă stăm să numărăm, în rețeaua noastră avem 15—20 asemenea unități, majoritatea lor de importanță republicană; iar unele dintre ele sînt subordonate altor instituții centrale și, se știe că, prin legea de organizare a C.C.E.S., ar trebui să fie în evidența sa, să aibă grija lor și mai ales grija perfecționării cadrelor din aceste unități cu profil tehnic. Nu știu cum vom rezolva această problemă, dar este un lucru care ne dă mult de gîndit.

H. DAICOVICIU

Cred că utilitatea discuției începe să se contureze după primele schimburi de idei și greutatea începe să fie aceea de a degaja din tot ceea ce s-a spus, din tot ceea ce dorim, cîteva lucruri care să nu fie numai utile, ci și posibile. Nu aș vrea ca discuția noastră să alunece nici spre un anumit pesimism, care mi se pare că, într-o oarecare măsură, s-a manifestat, și nici spre un anumit „idealism", adică spre postularea unor situații ideale, pe care nu avem încă posibilitatea să le realizăm și care am impresia că nu sînt, practic sau pe scară largă, realizate nicăieri în lume. În ciuda numeroaselor lipsuri pe care le avem, nu se poate tăgădui că la noi s-au realizat în ultimii ani o serie de muzee sau de expoziții importante, de prestigiu și de succes. E adevărat că ele au fost realizate — și aici cred că trebuie să fie punctul central al discuției noastre — într-o manieră oarecum empirică, beneficiind cîteodată de concursul unor specialiști din diverse domenii și instituții. Dar este necesar un program de pregătire a unor oameni în vederea unor asemenea realizări.

Pregătirea se situează, cronologic vorbind, înaintea perfecționării sau reciclării. Ceea ce mi se pare la noi nepotrivit în această privință este o anumită structură destul de rigidă a posibilităților de pregătire în diferite domenii. Și s-a văzut cum problema, de exemplu, a creării unor școli tehnice pentru cadrele medii din muzeografie se lovește fie de imposibilitatea de a-i plasa pe acești muzeografi-restauratori, fie de alte considerente care provin, cred, dintr-o anumită rigiditate a sistemelor noastre de pregătire.

În privința muzeografilor cu calificare superioară, deci absolvenți ai institutelor de învățămînt superior, aș spune că prima sarcină, condiția esențială este ca ei să fie foarte buni specialiști în meseria lor, de istorici, naturaliști etc. Pentru că, oricît ar fi de importante elementele de muzeologie, de tematică etc., nu cred că se pot da exemple de oameni pregătiți teoretic în muzeologie, dar nepregătiți profesional ca istorici, naturaliști sau în domeniul artelor plastice, științelor umaniste, care să fi realizat secții, muzee sau expoziții bune. În schimb, specialistul bine pregătit în meseria lui are baza căreia să-i adauge apoi elemente specifice muzeologice și care să-i îngăduie să realizeze expoziții, secții sau muzee reușite. Acum, și îmi pare bine că tov. Alexandru Roșu este printre noi, cred că prima noastră deficiență constă în insuficiența chiar a pregătirii de specialitate.

Datorită sistemului nostru de învățămînt, în facultățile de istorie, datorită sistemului nostru de practică în producție și datorită sistemului nostru de repartizare a absolvenților, este perfect posibil ca noi, într-o zi, să angajăm, la un muzeu de arheologie, un muzeograf care să nu fi văzut în viața lui un muzeu sau un șantier arheologic. Acest lucru este posibil teoretic, dar se întîmplă uneori și în practică.

Știu bine că Ministerul Educației și Învățămîntului, direcțiile de specialitate trebuie să răspundă unor cerințe obiective. Trebuie să fie respectate anumite norme cu privire la încărcarea studenților cu ore de curs, seminar și cu alte activități. Trebuie să se respecte un anumit raport între cursurile cu profil ideologic mai accentuat și cursurile de specialitate. De aceea s-a ajuns la situația în care absolvenții facultăților de istorie, de exemplu, au dat examene, în cursul celor patru ani de studii, la diverse materii (discipline istorice sau altele), dar n-au dat nici un examen la un curs special de istorie. Lucrurile se repetă foarte probabil și la alte facultăți; și nu știu cum ar putea fi remediate.

Ceea ce ar putea face în momentul de față Ministerul Educației și Învățămîntului ar fi să introducă, în cursul celor patru ani de facultate, 1—2 cursuri de muzeografie ca discipline facultative. Ar fi un mare cîștig, fără îndoială, și, totuși, un cîștig neîndestulător pentru trebuințele noastre în continuă creștere. Eu aș propune Ministerului Educației și Învățămîntului să mergem pe linia prelungirii studiilor universitare pe timp de un an, pentru un număr limitat de studenți, și anume pentru atîția cîți vor să lucreze în muzee și cîți putem prevedea că vom avea nevoie.

https://biblioteca-digitala.ro

Care ar fi avantajele acestui sistem? Întîi, se poate opera o selecție foarte severă prin instituirea unui examen de admitere pentru studenții care vor să urmeze acest al cincilea an de studii. Examenul poate fi un concurs sau, eventual, un scurt stagiu de producție cu verificarea cunoștințelor dobîndite. În al doilea rînd, acest sistem este extraordinar de suplu pentru că numărul locurilor se stabilește, an de an, în funcție de necesități. Dacă știm, de exemplu, că în anul 1976 vom avea nevoie de numai cinci arheologi pentru muzeele noastre, cursurile de arheologie din anul V se organizează, în anul universitar 1975/76, pentru numai cinci oameni, indiferent dacă pentru aceste locuri sînt 10, 20 sau 100 de candidați. Cu cît mai mulți candidați, cu atît selecția e mai severă, iar faptul că numărul de locuri e stabilit, de la an la an, în funcție de necesități, face să nu existe primejdia de a nu-i putea repartiza în mod adecvat pe cei care au urmat cursurile respective. În al treilea rînd, din punct de vedere economic, sistemul mi se pare rentabil. Numărul studenților care urmează acest an V nefiind prea mare, iar cheltuielile pentru un student într-un an de zile nefiind exagerate, sumele cheltuite pentru studenți nu pot fi nici ele prea mari. Cît privește banii cheltuiți pentru salariul cadrelor didactice, îndrăznesc să spun că ar fi, practic, egali cu zero, deoarece reducerea planurilor de învățămînt face ca astăzi numeroase cadre didactice să aibă o normă minimă sau chiar mai mică, întregită cu activitatea științifică. Această normă ar putea fi foarte bine completată, fără cheltuieli suplimentare, cu ore la acest an V în prelungirea studiilor universitare.

R. FLORESCU

Aș mai adăuga că o serie de forme de învățămînt s-ar putea organiza în comun pentru mai multe specialități. Mă gîndesc, de exemplu, că practica de laborator se face în același cadru, cu același aparataj, cu același profesor, indiferent că ești arheolog, istoric de artă sau etnograf.

H. DAICOVICIU

Iată, așadar, care cred că ar fi soluția pregătirii din facultate a muzeografilor: un curs sau două facultative în anii III—IV, la care pot participa toți studenții care doresc, și apoi pregătirea de strictă specialitate în anul V, în care studentul intră pe baza unui concurs și în lumina perspectivelor reale de plasament după absolvire.

În ceea ce privește perfecționarea, oricîte forme organizate am căuta și am găsi, fără dorința reală a muzeografului de a se perfecționa singur și fără posibilitatea pe care trebuie să i-o asigurăm ca el să-și îndeplinească această dorință, nu vom realiza mare lucru. Aceasta este, deci, prima condiție a perfecționării: muzeograful să aibă acces la cele două mari izvoare ale îmbunătățirii activității sale. La izvorul științific, ceea ce înseamnă acces la biblioteci, la profesori, la specialiști, la arhive. La izvorul muzeologic, ceea ce înseamnă acces la marile muzee, unde pe plan muzeologic poate să învețe cîte ceva. Aceasta comportă bani de deplasare și nimic mai mult din punct de vedere economic, dar comportă mult din punctul de vedere al înțelegerii umane și profesionale de care trebuie să dea dovadă directorii muzeelor noastre, șefii de secții, comitetele județene de cultură și educație socialistă, într-un cuvînt toți acei factori care pot înlesni muzeografului un asemenea contact, pentru el vital, dar care îl pot și împiedica foarte mult dacă nu au bunăvoința și încrederea necesară.

FL. GEORGESCU

Vă mărturisesc că am ascultat cu mult interes opiniile exprimate aici și aș interveni cu cîteva mici observații. Mai întîi în ce privește pregătirea anterioară pentru cei care intră în muzeele noastre. Cred că pe toate treptele de pregătire trebuie să se acorde atenție, cel puțin cunoștințelor de bază. Salvarea patrimoniului național este legată de cunoștințe prealabile la toate etapele de pregătire. Nu cred că nu sînt necesare niște cursuri generale, și profit de prezența reprezentantului Ministerului Educației și Învățămîntului pentru a sublinia că niște cursuri de informare, cel puțin în cadrul orelor de istorie sau a altor discipline în ce privește cunoașterea patrimoniului, a obiectelor muzeistice, modul în care trebuie selectat, modul în care trebuie apărat, sînt absolut necesare. Pentru a ne feri de neajunsuri din partea unor neinițiați, cred că noțiuni de muzeologie se impun încă din primele etape ale învățămîntului. Aș propune ca în liceele de cultură generală și în alte licee, cel puțin acolo unde se predă istoria, să se introducă și unele noțiuni privind patrimoniul muzeal. În legătură cu pregătirea cadrelor medii, eu susțin cel puțin un liceu de specialitate pe țară. Pe o perioadă de un deceniu, de acum încolo, cele peste 300 de muzee din țară au nevoie de cadre medii; mă refer la restauratori, la conservatori, la gestionari, la custozi, la supraveghetori, la toți aceia care sînt obligați să ia contact cu obiectul muzeistic, care sînt obligați să supravegheze apărarea, conservarea, păstrarea acestui patrimoniu. Și, de ce să nu spun, e și mai ușor de creat posturi de cadre medii mai ales în muzee cu un număr mic de cadre și care au nevoie de oameni pregătiți nu de o școală ca cea de artă populară, ci de un liceu

https://biblioteca-digitala.ro

de specialitate. La nivelul județelor, nevoia de cadre în muzee este calculată probabil și, revin, liceul de specialitate s-ar justifica astfel.

H. DAICOVICIU

O singură întrebare, care poate dă o idee. Eu aș întreba dacă n-ar fi mai ușor de realizat o secție de restaurare muzeografică pe lîngă vreun alt liceu tehnic de specialitate existent, de pildă un liceu de chimie sau altceva?

L. ROȘU

Aș da și eu o sugestie. Nu cumva am putea împlini această imperioasă nevoie și într-un alt mod? Există un grup școlar postliceal pe lîngă Consiliul Culturii și Educației Socialiste care se ocupă cu pregătirea bibliotecarilor și librarilor. Oare la acest grup școlar nu am putea înființa o secție pentru muzee, postliceală, la care să intre fizicieni, chimiști de la liceele industriale și care să se specializeze în problemele de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal?

FL. GEORGESCU

Întru totul de acord. Dar, oricare ar fi forma adoptată, lipsa de cadre în domeniul conservării și restaurării mai ales, ne obligă să ne grăbim. În ce privește pregătirea superioară, fiecare absolvent al unei facultăți umaniste, care intră cît de cît în profilul unui muzeu, poate și trebuie să aibă cunoștințe de muzeologie, chiar dacă el devine cadru didactic undeva în țară. Cred că și soluția propusă de tov. Antonescu — cursuri de muzeologie din anii III—IV, cu specializare, și cea propusă de H. Daicoviciu — privind prelungirea studiilor universitare cu un an, pe baza unor examene severe, sînt la fel de valoroase și viabile. Rămîne în sarcina Ministerului Educației și Învățămîntului să hotărască forma și în sarcina noastră să ne batem pentru materializarea acestor idei. Vom putea pregăti astfel atîtea cadre cît vom avea nevoie și numărul lor poate fi stabilit, cu destinație precisă chiar. Vor putea apoi ocupa, prin concurs, locurile vacante existente. În cele din urmă, pregătirea postuniversitară va fi treapta superioară a pregătirii muzeologului. Pregătirea muzeologului, ca atare, este o altă latură a muncii noastre, și se poate face pe multiple căi. În primul rînd pe baza studiului individual organizat, însă urmărit și verificat la sfîrșit în ce măsură își îndeplinește și realizează programul stabilit, de către acele comisii fixate prin lege să organizeze cursurile de pregătire și perfecționare la locul de muncă. A doua formă, pregătirea în cadrul unor cursuri anume organizate de organe însărcinate cu pregătirea cadrelor: în cazul programului prezentat aici, propunerea tematică mi se pare judicioasă, este un program valoros, dar, desigur i se pot face îmbunătățiri și mi-am notat cîteva. Mă surprinde faptul că nu găsesc în tematica aceasta dezbateri în legătură cu organizarea științifică a depozitelor, abordîndu-se astfel problema păstrării patrimoniului muzeal. La punctul 5 se prevede cercetarea științifică în muzeu. Eu aș desființa propunerea de la punctul 6 — mijloace și modalități moderne în slujba activității muzeistice — total, și unele aspecte le-aș include, în primul rînd, în „locul și sarcinile muzeului contemporan", ca temă fundamentală. În al doilea rînd, „sondajul și ancheta" mi se pare că este o temă de cercetare pură și poate fi inclusă la punctul 5 ca muncă de cercetare specifică. Și acolo ar putea fi formulată ca „cercetare socio-psiho-pedagogică". Anchetele sociale nu sînt decît mijloace în cadrul acestor cercetări. De asemenea, noțiuni de știința conducerii și organizarea muzeului nu cred că trebuie introduse în cursul pentru toți muzeografii, ci numai pentru cursul cu directorii, poate pentru șefii de secție. Noțiuni generale însă se pot da tuturor. Tema care se referă la „arhitectura muzeului, cerințe-adaptare", aș propune să facă parte tot din capitolul „organizarea expozițiilor muzeale", pentru că nu se poate vorbi de organizarea expozițiilor fără să vorbești de spațiu. Mi se pare apoi că lipsesc cîteva lucruri. Aș propune ca o temă de lămurit, chiar de la începutul cursului: ce este obiectul de muzeu? S-a vorbit aici chiar de un dicționar muzeologic. În cadrul acestor cursuri trebuie pusă problema obiectului de muzeu și sugerez și „Revistei muzeelor" să încerce o dezbatere pe această temă, mai ales pentru epocile modernă și contemporană; pentru că se bîjbîie încă cu această noțiune. Chiar instrucțiunile Consiliului Culturii sînt lacunare și uneori deficitare în această direcție. Nu s-a precizat ce este un obiect de muzeu, se vorbește de valoare de muzeu sau valoare de exponat. Nu se precizează în mod deosebit, care sînt și ce condiții trebuie să îndeplinească obiectele de muzeu. Nu trebuie apoi să confundăm noțiunea de conservator cu cea de gestionar. Cred că și această temă ar putea fi pusă în programul nostru de lucru. Nu se vorbește nimic despre sistemul de iluminat în muzeu și ce importanță prezintă el. Poate la mijloace muzeotehnice audio-vizuale s-a avut în vedere, nu știu dacă se leagă direct, dar cred că ar putea să facă obiectul separat al unor discuții pentru importanța temei. Aș dori apoi să se vorbească despre căile de creștere a patrimoniului, despre munca științifică de depistare, de colecționare, de achiziționare, pentru că este necesară o muncă de cercetare fiindcă nu orice obiect care se prezintă la muzeu poate fi achiziționat, și nu numai acestea; trebuie depusă o muncă de cercetare, de sondare, pentru achiziționarea lor.

https://biblioteca-digitala.ro

Cursul nostru va trebui să aibă un caracter aplicativ — şi ideea unor muzee-pilot unde să se facă practică, să se discute, să se dezbată aspectele pozitive sau negative, mi se pare excelentă. S-a vorbit de lipsa unei „teorii muzeologice". Să urmărim însă, la cursurile noastre, specializarea în activitatea practică, teoria va veni apoi, de la sine.

AL. CEBUC

Pornind cu binemeritatele aprecieri la adresa „Revistei muzeelor" pentru problemele interesante ce le ridică azi în faţa muzeografilor din toată ţara, aş începe mica intervenţie de la unele probleme ridicate de tov. Daicoviciu şi anume că principala sarcină a muzeologilor este aceea a salvării, păstrării şi conservării patrimoniului. Această chestiune care trebuie să stea în atenţia noastră se leagă în mod indirect, sau direct, de cadre. Se pune problema stabilităţii lor, problema pregătirii lor. Problema muzeografilor trebuie revăzută în întregime şi trebuie să se asigure muzeografilor condiţii de rămînere în instituţia respectivă, posibilităţi de promovare, grade etc. tot ce s-a pomenit aici de către antevorbitorii mei.

Pentru cadrele medii găsesc că nu e binevenită înfiinţarea unui liceu muzeografic. La ora actuală schemele muzeelor sînt complete şi dacă mai există o mică fluctuaţie, există numai la sectorul de restaurare. Dar ca să califici un restaurator îţi trebuie patru ani de zile cel puţin. Aş spune, deci, să nu înfiinţăm licee de specialitate, pentru că se pune şi problema cadrelor de predare, a posturilor, a elevilor care absolvă şi cărora va trebui să le găsim un plasament şi a altor obligaţii care intervin pe parcurs. Reiau atunci propunerea formării laboratorului central de restaurare unde pregătim aceste cadre medii, recrutate dintre absolvenţii unui liceu de specialitate (chimie, arte plastice) şi cu reale aptitudini pentru a deveni un specialist restaurator; apoi, vom găsi soluţia pentru a-l determina să rămînă pe loc. Şi aici aş ruga Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, împreună cu toate departamentele de specialitate, să găsească formula corespunzătoare. Cel puţin pentru Bucureşti avem toate aserţiunile, din punct de vedere teoretic, să creăm un laborator pentru muzeele din reţeaua municipiului Bucureşti, care să nu devină un laborator al unui muzeu, ci un laborator de-sine-stătător, cu regim industrial din punct de vedere juridic pentru a fi asimilat cu laboratoarele industriale, pentru a-i crea baza materială atît în ce priveşte remunerarea cadrelor cît şi în ceea ce priveşte dotarea cu aparatură. Avînd un asemenea laborator, există posibilitatea să pregătim oameni de la muzee recomandaţi de directori, de comitetul oamenilor muncii, şi să-i specializăm în restaurarea şi conservarea picturii, ceramicii, fierului, hîrtiei ş.a.m.d. Astfel văd eu pregătirea cadrelor medii trimise din toată ţara. Pe o perioadă de 1 an de zile rămîn în laborator şi se perfecţionează. Ar fi o formă prin care într-adevăr pregătim pe aceia care ştim că rămîn în muzeu.

FL. GEORGESCU

Cadrele de predare vor fi din muzee, numai specialişti din muzee. Şi acum o altă propunere. Aşa cum un profesor obţine o calificare, un grad, să le fie asigurată şi muzeografilor cîştigarea unor grade recunoscute şi valabile; în caz de mutare gradul să fie un bun cîştigat pe baza unor atestate. Pregătirea postuniversitară şi doctoratul să fie formele superioare la care un muzeograf poate ajunge. Învăţămîntul postuniversitar să fie instituit prin legea muzeelor ca o formă superioară, după o perioadă de 5 ani de formare ca muzeograf, iar doctoratul să fie forma supremă. Un doctorat în domeniul muzeologiei ar fi într-adevăr o consacrare în specialitate. Un doctorat în domeniul muzeologiei mi s-ar părea o formă care ar atrage spre muzeu cadrele, le-ar crea o stabilitate şi o încredere că în viitor ele se pot consacra acestei meserii. Este o formă care ar putea să fie luată în considerare de către cei în cauză.

ST. FERENCZI

În legătură cu problema foarte acută a pregătirii cadrelor, mă aliniez opiniei tov. Daicoviciu, care a ridicat într-un mod foarte judicios această problemă. Pînă în momentul în care vom putea realiza acest lucru, aş propune să fie introdus în programa universitară un curs general de muzeologie, 2 ore pe săptămînă (măcar un semestru), pentru toată lumea şi, începînd din anul III sau IV, numai pentru cei voluntari care vor să se angajeze în domeniul muzeistic să se facă un curs de specializare de cel puţin două ore pe săptămînă în tot anul şcolar. Acest curs de specializare să aibă însă concomitent şi un seminar cu un program bogat, bine stabilit şi lucrări practice. Angajarea în muzeu aşa cum s-a mai spus, să se facă pe bază de concurs. În ceea ce priveşte practica studenţilor în muzeu, la Cluj se face în mod obişnuit începînd cu 1968 sau 1969. Se cere ca repartizarea pentru practică să nu fie formală, la întîmplare, ci conform cu înclinaţiile, cu dorinţele studentului. Poate că în acest sens, în viitor s-ar putea folosi şi cercurile ştiinţifice studenţeşti, organizate pe lîngă catedrele de specialitate. Aşa cum sînt cercuri de istorie veche, de istorie medie, modernă şi contemporană, s-ar putea înfiinţa şi

https://biblioteca-digitala.ro

cercuri de muzeologie, cu atît mai mult cu cît în marile centre universitare sînt și muzee însemnate.

Tot în această ordine de idei aș propune și reeditarea unor manuale (de ex. Bazele muzeologiei), natural cu schimbările necesare, conform nivelului actual al muzeologiei, atît pentru necesitățile pregătirii universitare, cît și celei postuniversitare.

Trecînd la un alt punct, și anume la problema documentării și informației muzeistice, cred că ar fi necesar un buletin intern al muzeelor, chiar într-o formă rotaprintată, cît mai ieftin, care să cuprindă întreaga activitate muzeistică din țară. Mă refer la dispozițiile noi, legislații, noutățile muzeistice, viața muzeistică etc.

Privitor la tema: „îndrumarea în muzeu și locul muzeografilor în activitatea științifică și educațională", propun ca la cursuri să se studieze aprofundat următoarele probleme și să se ia măsurile necesare cît mai urgent: a) cerințele metodice generale pe care trebuie să le îndeplinească o vizită; b) metodica alcătuirii vizitelor de diferite tipuri; c) metodica desfășurării vizitelor; d) deservirea școlilor (elementare, medii, superioare); e) cercuri și seminarii ale muzeelor (înainte de toate ale celor mai mari); f) activitatea de conferințe; g) metodica intereselor vizitatorilor; i) evidența muncii de masă, foi de vizită, care măresc răspunderea îndrumătorului. Aceste foi dau posibilitatea de a ține evidența tematicii vizitelor și de a căpăta propuneri și observații prețioase.

L. ROȘU

O precizare cu privire la acel buletin al muzeelor, pe care-l propuneți. De cîțiva ani noi am cerut să edităm un buletin informativ, cu format de ziar, care să apară săptămînal și în care să fie publicate acte normative legate de funcționarea muzeelor, manifestări de mare importanță ale muzeelor. A apărut acum la Centrul de documentare acel buletin de informare pe care îl cunoașteți și care se rezumă exclusiv la selectarea din ziarele de provincie sau din presa străină a știrilor despre muzee, adică o operație de culegere și de rezumare a unor articole și cronici. Nu suplinește sub nici o formă ceea ce cereți dv. Deci buletinul pe care-l sugerați, îl înțeleg ca pe un instrument de primă mînă, ca un ajutor imediat pe toate planurile, cît și de informare curentă a activității muzeale multilaterale (vernisaje, descoperiri, achiziții, manifestări, vizite, știri, comunicate, programe, instrucțiuni, acte normative etc.).

P. DACHE

Tema supusă dezbaterii are o importanță deosebită și este de o mare complexitate. Sigur că în afară de temele supuse discuției au fost abordate și alte probleme ce trebuie luate în seamă și de forurile superioare și de cei care activează practic în muzee. Este bine deci că s-au abordat problemele sub un aspect mai larg, tocmai pentru a da cadrul general al situației posibilităților actuale, pentru că pregătirea muzeografilor trebuie să aibă în vedere atît situația actuală a cadrelor și a stadiului lor de pregătire cît și perfecționarea lor, precum și pregătirea unor cadre special pentru acest gen de instituții. Aici s-au precizat cîteva lucruri deosebit de importante și cred că ar trebui să nu avem rețineri sau ezitări plecînd de la premisa că organizarea unei clase speciale, unei grupe în cadrul unui liceu, fie el teoretic sau tehnic, este obligatorie. Ținînd seama de necesarul cadrelor medii pentru muzee și de sistemul actual de învățămînt sau de încadrare, poate e mai bine ca pregătirea lor să se facă după terminarea cursurilor liceale, așa cum s-a propus pentru studenți, acel an V — același lucru ar fi și pentru absolvenții de liceu. Pentru că îi putem recruta pe aceia care sînt direct interesați, bineînțeles tot pe bază de concurs. S-a pus un accent deosebit pe problema conservării, strîngerii, formării patrimoniului; aș cere în mod deosebit ca în cadrul școlilor generale și al liceelor, la unele cursuri, lecții, să se sublinieze valoarea vestigiilor și a patrimoniului. Acestea vor servi nu numai profesorului, dar vor da posibilitatea și elevilor să cunoască valoarea lor, să știe atunci cînd descoperă un obiect ce să facă cu el, și măcar primul ajutor să învețe să-l dea. De aceea se cere cu stringență introducerea unor noțiuni măcar generale de muzeologie. Susțin și eu selectarea riguroasă a studenților care vor intra în anul V, deci a celor care vor urma să lucreze în domeniul muzeografiei.

În legătură cu practica studenților din muzee, noi avem o experiență. Practica studenților vizează pregătirea lor și este legată de obiectul respectiv. Dar această pregătire, chiar dacă oferă posibilitatea cunoașterii activității muzeelor și a patrimoniului, chiar dacă unii dintre studenți dovedesc pasiune și pricepere, cum au fost unii care au lucrat la laboratorul nostru, nu pot fi recrutați pentru că atunci cînd termină facultatea repartizarea se face în funcție de anumite criterii. Poate că printr-o derogare s-ar putea ca cei care au dovedit o anumită aptitudine în timpul practicii să aibă prioritate la repartiție și să poată fi solicitați direct.

Referitor la reciclare, trebuie să ținem seama de stadiul actual în care ne aflăm și mai ales de ceea ce se cere astăzi de la muzee, trebuie să avem în vedere dezvoltarea generală a științei și culturii

https://biblioteca-digitala.ro

și ceea ce muzeele trebuie să ofere pe planul culturii. De aceea organizarea cursurilor este necesară, dar cred că trebuie făcută și aici o selectare. Sigur că tematica prevede ca la aceste cursuri să participe îndrumători, muzeografi, șefi de secție. Dar sînt unii care au 20—30 de ani de activitate sau cel puțin 8 ani și dacă îi punem alături de un îndrumător începător înseamnă a face o muncă formală, dat fiind decalajul de pregătire și experiență. Această tematică generală ar trebui să fie folosită mai ales pentru începători. Dacă o adoptăm pentru toate categoriile de muzeografi se impune ca această tematică generală să fie revăzută, restructurată. Repartizarea la cursuri ar trebui să fie făcută în funcție de experiență, de pregătirea profesională și chiar și în funcție de locul de muncă.

C. LELUȚIU

Consider că întrunirea de astăzi apare ca o încercare de remediere a unei situații și, fără a fi pesimist, vreau să arăt că există o sumă întreagă de realizări în activitatea noastră muzeală, dar toate s-au făcut cu multe, multe sacrificii și cu încălcarea uneori a unor norme elementare. Discuția cu privire la pregătirea personalului este binevenită pentru că aceste încălcări s-au datorat uneori ignorării unor reguli cunoscute, iar alteori necunoașterii. Muzeografie nu se învață nicăieri și trebuie s-o deprindă fiecare așa cum poate, ca și restaurarea și conservarea în care toți sîntem autodidacți. Tocmai de aceea, cursul acesta general ar trebui să cuprindă un număr cît mai mare de muzeografi, indiferent de funcție. Apoi, pentru probleme de strictă specializare a unui îndrumător, șef de secție într-un anumit sector, se vor putea face cursuri speciale. Programul cursului cuprinde aproape întreaga sferă a problemelor de muzeografie și ar fi necesară doar condensarea unor puncte sau lărgirea celorlalte. Modul în care sînt organizate aceste cursuri are mare importanță : să nu ne trezim cu un material de butaforie. Aceste cursuri trebuie să fie riguros științifice și să prindă cele mai mici amănunte, să aibă un caracter de informare și cred că astfel sînt necesare tuturor, indiferent de funcție ; este bine să fie incluse și probleme de știința conducerii pentru că din rîndul muzeografilor trebuie promovate cadrele de conducere.

În ceea ce privește timpul de 30 de zile, în cazul acestui curs, tocmai pentru a nu fi formale, consider ca unul care a predat, că 30 de zile pentru această temă este destul de puțin. Cursul nu poate avea decît o valoare informativă dacă nu este însoțit de demonstrații practice, care iau foarte multă vreme. Ar trebui concretizat în această temă aspectul demonstrațiilor practice, adică unde, cum și cu ce se fac. Nu numai vizita într-un muzeu ca un vizitator obișnuit sau chiar ca un specialist, ci să se facă demonstrații practice în muzeu, mai ales pentru conservare. În ce privește eficiența cursului, aici, ca peste tot, intră în discuție seriozitatea cursantului. Și acest curs ar trebui completat, tocmai de aceea, cu un examen de un caracter mult mai restrictiv, în sensul că, dacă nu este absolvit, să nu mai poată ocupa funcția respectivă. Răspunderea pentru păstrarea patrimoniului nu trebuie dată numai în sarcina restauratorului, ci a tuturor muzeografilor. Cursul trebuie să dea posibilitatea tuturor muzeografilor care participă să cunoască toate problemele legate de păstrarea patrimoniului : iluminare, manevrare, ambalare, umiditate, temperatură. Muzeograful, și spun asta din practica mea, trebuie să știe ce să ceară de la cadrele tehnice. În marea majoritate, expozițiile se lucrează cu „Decorativa", muzeograful nu trebuie să știe cum se lucrează o vitrină, dar trebuie să știe care sînt calitățile unei vitrine cerute de expoziție ; să știe de ce iluminare are nevoie. Deci, nu cum se confecționează un ambalaj, dar să știe cerințele pe care trebuie să-l îndeplinească acest ambalaj, avînd în vedere obiectul și natura lui. Pentru că profesiunea de muzeolog este o profesiune foarte complexă ce depășește mult cadrul în care se face pregătirea profesională de istorie sau chiar și de alte specialități și trebuie completată cu niște cunoștințe foarte tehnice. Noțiunea de conservator ar trebui înțeleasă la noi cu mai multă îndrăzneală.

În cursul nostru trebuie să se prezinte, chiar cu caracter informativ, metode tehnice de conservare la nivel mondial, chiar dacă ele nu vor putea fi aplicate la noi. Mă aliez ideii care cerea înființarea unui laborator-pilot unde să se poată forma cadre, deoarece trebuie să ținem seama de posibilitățile reale. Pregătirea restauratorilor și a conservatorilor este foarte grea pentru că se pune problema, cu cine pregătim ? Sîntem foarte puțini restauratori și conservatori și aceștia sînt autodidacți. Și totuși o rezolvare trebuie găsită pentru că asupra unei datări greșite se poate reveni, dar o tratare cu o soluție greșită distruge obiectul. Pericolul cel mare este că numărul restauratorilor scade foarte mult și că muzee mari ca Muzeul Bucureștiului rămîn fără restauratori. Muzeul de artă este, iarăși, în pericol. Trebuie avut în vedere, în cadrul cursului, că problemele teoretice date nu se pot aplica întotdeauna la orice muzeu, deci trebuie într-un fel adaptate. Baza perfecționării prin acest curs rămîne totuși studiul individual și seriozitatea cursantului. Poate buletinul muzeelor care s-a cerut ar da posibilitatea unei informări și unui studiu mai intens. Aș propune Centrului de perfecționare să elaboreze chiar un plan de studiu individual cu problemele, cu punctele și subpunctele necesare, care să li se înmîneze oamenilor înainte de cursul general în așa fel încît prezenți la curs ei să fie familiarizați cu ele.

https://biblioteca-digitala.ro

I. KORODY

Mă voi referi cît se poate de strict la programa cursului. Analizînd programa de perfecționare în domeniul muzeologiei, la punctul 3 se vorbește de conservarea și păstrarea patrimoniului muzeal, respectiv, la punctul 1 al. 3, de colaborarea între elementele de concepție și execuție, muzeograf, arhitect, grafician. Din moment ce păstrarea patrimoniului muzeal nu se poate face fără restaurare și conservare, respectiv restauratori, aș propune să se completeze această programă, incluzîndu-se în ea, în măsura necesităților, și problema restaurării, ca și cea a colaborării între muzeografi și restauratori. În programă apare peste tot numai noțiunea de conservare. Este, cred eu, o privire incompletă a problemei și de aceea aș dori să lămuresc această noțiune. În literatura de specialitate, concepția modernă și științifică ne arată că restaurarea comportă un complex de operații care se eșalonează în două faze distincte : lucrările de restaurare propriu-zisă și lucrările de conservare. Restaurarea privită în general este o activitate care constă în examinarea analitică, curățirea, repararea și întregirea obiectelor de muzeu pentru a pune în evidență valoarea lor istorică și estetică, iar conservarea constă în șirul de procedee care au drept scop păstrarea obiectului în bunăstare. În fond restaurarea este o activitate tehnico-artistică, iar conservarea cuprinde o serie de procedee fizico-chimice. Deci, ori de cîte ori vorbim de conservare, trebuie făcută o diferențiere, în sensul că ea trebuie completată cu restaurarea.

Pornind de la principiul că un obiect muzeal nu poate fi păstrat, expus și studiat în condiții optime fără restaurare și conservare, apare imperios necesitatea colaborării permanente dintre muzeografi și restauratori. În prezent, la majoritatea muzeelor care dispun de restauratori calificați, această colaborare se limitează la predarea și primirea materialului de restaurat, însoțită eventual de unele lămuriri sumare. Astfel obiectele ajung la discreția restauratorului, care, în funcție de pregătirea sa și de dotarea laboratorului, aplică procedeele pe care le consideră potrivite. Așa se ajunge uneori la situația în care anumite obiecte, în loc să fie restaurate și conservate în sensul adevărat al cuvîntului, suferă degradări iremediabile. Cîteva exemple : la Muzeul de istorie al R.S. România de cîte ori se scoate tezaurul de la Agighiol, el fiind nerestaurat în sensul adevărat al cuvîntului, se degradează, materialul său de argint fiind cristalizat ; de fiecare dată se desprind mici bucăți din marginea obiectelor ; sau alt obiect în posesia aceluiași muzeu, un coif de argint, pe care nu știu cine l-a ,,restaurat'', cred că o persoană de la o cooperativă care a lucrat cu un sudant de cositor, procedeu incompatibil cu argintul ; sau cazul conservării bărcii de lemn de la Muzeul din Oradea, care prin uscarea necorespunzătoare și prin îmbibarea cu ulei de in a fost iremediabil compromisă. Pentru a curma aceste lipsuri, aș propune includerea în programul de perfecționare al muzeografilor a unor lecții cuprinzînd noțiuni generale de restaurare și conservare cu metode moderne, precum și a unor lecții speciale de conservare preventivă și de ridicare a obiectelor friabile sau rupte deja pe șantier. Natural, este necesar ca aceste lecții să fie însoțite și urmate de aplicații practice în laboratoare de restaurare și pe șantiere. Muzeograful, astfel inițiat și documentat în probleme de restaurare, este în măsură să discute în cunoștință de cauză și să ceară restauratorului aplicarea metodelor mai adecvate, el poate să urmărească cel puțin fazele principale ale restaurării și conservării materialului predat laboratorului și, la nevoie, ar fi în stare să intervină pentru oprirea aplicării unor procedee necorespunzătoare.

L. ROȘU

Aceasta ar însemna, și nu ar fi deloc rău, o preluare a unei practici de acum 15 ani. Orice muzeograf era obligat să urmeze un curs de restaurare și conservare la București, cu practică în muzee, pentru a avea posibilitatea însușirii cel puțin a unor noțiuni generale teoretice și cele mai simple metode de intervenție practică, pe care le-am putea numi intervenții urgente, de salvare, asupra obiectelor de muzeu.

I. KORODY

Desigur, dar cu deosebirea că acest curs, respectiv lecțiile de restaurare propuse de mine, să se facă în cadrul perfecționării muzeografilor în domeniul muzeologiei și în strînsă corelație cu lecțiile de muzeologie.

În discuțiile anterioare s-a ivit problema patinei obiectelor de muzeu, problemă care formează subiectul unor discuții controversate aproape permanente, deoarece unii muzeografi doresc să păstreze orice ,,patină'', chiar dacă aceasta este o crustă malignă, sau invers, alți muzeografi doresc materialul lucios, chiar cînd acesta este acoperit cu patină adevărat-nobilă. Prin inițierea muzeografilor în domeniul restaurării această discuție s-ar rezolva de la sine.

O problemă care nu formează obiectul direct al acestor discuții, dar și ea majoră și avînd tangențe directe cu perfecționarea muzeografilor, este cea a pregătirii cadrelor de restauratori.

Vorbind de formarea restauratorilor, se ivește necesitatea stabilirii numărului de restauratori raportat la numărul muzeografilor : cred că proporția corectă între personalul științific și cel tehnic la un muzeu este un restaurator la patru-

https://biblioteca-digitala.ro

cinci muzeografi, firește în funcție și de dotarea laboratorului și de mecanizarea muncii de restaurare. Actualmente cred că nu avem decît un singur restaurator pregătit la 20—30 de muzeografi.

S-a afirmat că muzeul este instituția care are menirea să salveze acest patrimoniu; fără restauratori pregătiți? Încă din 1967 s-a pus problema pregătirii restauratorilor și s-a ținut un curs de 21 de zile. Dar de atunci și pînă în prezent s-a făcut prea puțin în acest domeniu în comparație cu realizările apreciabile ale muzeografiei noastre. Astfel rămînerea în urmă a restaurării și conservării față de dezvoltarea muzeelor a devenit și mai accentuată.

De aceea, pînă la rezolvarea definitivă a pregătirii restauratorilor specializați — fie în cadrul unor licee profesionale, fie în cadrul laboratorului central — pentru ameliorarea parțială, dar mai rapidă a deficienței, propun ca în măsura selecționării pe baza unor teste riguroase și după angajarea persoanelor destinate ca restauratori, ei să fie transferați pentru formare pe o perioadă mai îndelungată (3—6 luni) în număr limitat (2—3 persoane), la muzeele care actualmente dispun de laborator adecvat și personal pregătit. Astfel, anual am putea forma 15—20 de restauratori, ceea ce raportat la numărul lor actual ar însemna un cîștig remarcabil și ar acoperi necesitățile de moment, ei fiind capabili să lucreze independent. Ar urma ca ei să participe la cursurile de perfecționare organizate în cadrul Centrului de perfecționare și să facă concomitent practică la laboratorul central ce se va înființa.

P. I. PANAIT

Trebuie să pornim de la o realitate îngrijorătoare. Creșterea numărului celor care se ocupă de salvarea culturii materiale a civilizației — apar muzee sătești, muzee școlare, apar muzee de tot felul... este un front larg de oameni care se ocupă de problema aceasta a patrimoniului — și, paradoxal, în acest flux, în această preocupare care tinde să se generalizeze, instruirea celor care sînt chemați să vegheze asupra acestui patrimoniu rămîne la stadiul de acum 5—6—10—20 de ani. S-a discutat situația din învățămîntul general, învățămîntul superior și în sfîrșit situația din muzeele noastre. Eu aș vrea să delimitez două categorii de preocupări din domeniul pregătirii muzeologice: în primul rînd cea de învățămînt superior are într-adevăr în propunerea tov. Daicoviciu una dintre cele mai strălucite rezolvări la care am o singură completare — cursurile acestea care se țin la facultate să nu revină ca niște umile dubluri pentru cadrele universitare, care nu-și găsesc suficiente ore pentru practică, ci să revină cadrelor de specialitate din muzee — și, în fine, a doua problemă care este a muzeografilor existenți azi în schema noastră. Avem peste 300 de muzee slujite de oameni care sînt veniți de pe băncile facultății cu excelente certificate, alții sînt proveniți din cadre didactice din satele și orașele țării, alții sînt veniți aici păsări călătoare, azi aici, mîine dispar. Ce se întîmplă cu acesată armată de oameni cărora statul le dă sarcini precise? Cum îi instruim? Cred că la cursurile noastre de perfecționare trebuie să se țină seama de două categorii de subiecți: categoria care se referă la începătorii în muzeologie și care urmează să grupeze îndrumători, muzeografi care neapărat trebuie să aibă în atenție deprinderea ABC-ului în muzeologie. Avem un patrimoniu format dintr-o anumită categorie de colecții. Cum să aibă grijă, cum să valorifice, cum să expună în expoziție o colecție de numismatică, de metalografie, un muzeograf care nu are nici cele mai elementare noțiuni despre acest lucru. Iată de ce eu cred că în situația în care învățămîntul superior are tendința astăzi de a subția extrem de mult laturile tehnice ale meseriei noastre, avem nevoie, la cursurile de perfecționare, de aceste începuturi. Cealaltă categorie de muzeografi, șefi de secție, directori, pot aprofunda o altă gamă de teme. Programul care ne stă în față, cuprinzînd toate măsurile generale complexe, doar în 30 de zile, la Praga face obiectul unui curs universitar de 2—3 ani; este mai mult decît insuficient; cer de la cei care ne pregătiți, să ne dozați posibilitățile de asimilare în raport cu timpul și puterile noastre, iar cu ceea ce plecăm de aici să aibă la bază o realitate obiectivă. Nu ne spuneți ce se întîmplă în America sau în alte părți, este foarte bine că știm ce este în lume, dar la Muzeul din Călărași sau nu știu de unde, constat că nu are nici spațiu pentru depozit, nu are condițiile minime pentru păstrarea patrimoniului.

AL. ROȘU

Aici s-au ridicat cîteva probleme la care am să încerc să răspund, în viziunea Ministerului Educației și Învățămîntului și a celor care ne ocupăm cît de cît de ele. Poate aș începe cu problema pregătirii cadrelor medii. Cred că totuși, în situația de față, în lipsa unei perspective mai îndelungate de plasare a cadrelor de absolvenți, folosirea practicii elevilor poate să devină un element incipient pentru acoperirea necesarului. Și aici legătura cu inspectoratele de învățămînt din București sau din alte orașe ar putea canaliza pe unii elevi cu dorință și pricepere, spre asemenea activități. Legat de învățămîntul universitar — care ridică problema reciclării muzeografilor — și aici avem aceeași situație. Orice secție nou înființată trebuie să aibă posibilități de plasare a studenților, nu într-un an, ci pe o lungă durată; mi-ar fi greu să spun în ce măsură acest lucru este adaptabil muzeelor. Dar, în tot cazul, poate că aici vom putea face mai mult, în sensul utilizării pe de o

https://biblioteca-digitala.ro

parte a unor cursuri așa cum s-a propus, dar mai ales în sensul practicii în producție a studenților; mă refer la studenții de la istorie, de la filologie ș.a.m.d., care, de obicei, fac practica aceasta în producție foarte diferit și mai puțin eficient. Știu că la București există unele începuturi; la Facultatea de istorie există studenți care lucrează în muzee, în cadrul practicii în producție. În ce măsură și această practică în producție a studenților este sau nu de acum orientată complet, este greu de precizat. În viitor, o colaborare mai deplină între Direcția așezămintelor și facultățile respective ar putea da rezultate mai bune. Mă voi opri în mod special la învățămîntul postuniversitar care ne preocupă în mod special de cîtiva ani cu toate că încă nu putem spune că în momentul de față i-am definit întru totul forma și conținutul, modul de organizare. În tot cazul, sînt deja 2 ani de cînd învățămîntul postuniversitar se desfășoară în condiții promițătoare la noi în țară. Două lucruri vreau să arăt: de obicei învățămîntul postuniversitar se poate organiza în colaborare, așa cum este cazul în domeniul tehnic, cu institutele de specialitate, în cazul de față cu Direcția așezămintelor, în care programele analitice, planurile de învățămînt de la facultatea de specialitate pentru învățămîntul postuniversitar să se facă în colaborare cu beneficiarul și desfășurarea cursurilor la fel se poate organiza în deplină colaborare atît în ceea ce privește baza materială, cît și cadrele de predare. Aceasta este o problemă. Trebuie să ținem seama de necesitățile și cheltuielile mari care se impun în pregătirea postuniversitară prin luarea unor oameni și ținerea lor mai mult timp la aceste cursuri. Am desfășurat în ultimul timp o activitate pentru canalizarea mai mult a învățămîntului postuniversitar spre forma așa-zisă fără frecvență, cu o perioadă de studiu individual la locul de producție și pregătirea unor lucrări de specialitate și o perioadă de sfîrșit de 2—3 săptămîni cu un colocviu, în urma căruia absolventul respectiv primește un certificat. Înțelegem învățămîntul postuniversitar nu ca o formă de reîmprospătare a cunoștințelor, ci ca o formă superioară de aprofundare și continuare a studiilor pe care învățămîntul superior în momentul de față nu le mai poate cuprinde în activitatea sa. În al doilea rînd, normal, învățămîntul postuniversitar pune un accent deosebit și pe pregătirea multidisciplinară și cred că în cazul muzeelor aceasta este o necesitate evidentă. Oamenii sînt pregătiți într-o anumită specialitate în facultate, iar activitatea lor productivă de acum este mult mai largă și cere cunoștințe în mai multe domenii: istorie, etnografie, geografie istorică etc., ceea ce înseamnă că pentru învățămîntul postuniversitar trebuie un plan universitar și un program analitic adaptat tuturor acestor necesități. Din păcate, la cursurile postuniversitare încă se reiau și se continuă probleme de la facultate. Deci nu aceasta ar fi scopul, ci menirea ar fi predarea în continuare a unor ultime noutăți și pregătirea multidisciplinară. Aș vrea să spun însă că de la Consiliul Culturii și Educației Socialiste nu au fost solicitări pentru domeniul muzeelor și foarte puține, în general, pentru învățămîntul postuniversitar. Au fost cîteva zeci, mai ales pentru limbi străine, ceva economie, contabilitate și ceva sociologie. Deși Ministerul Educației și Învățămîntului a cerut propuneri de anul trecut. Poate că este bine ca direcția de specialitate, pentru anul care vine, în colaborare cu facultățile de specialitate, să elaboreze un program și planuri de învățămînt, de comun acord cu beneficiarii, și Consiliul Culturii și Educației Socialiste să înainteze programul stabilit la Ministerul Educației și Învățămîntului pentru organizarea în anumite centre, așa cum s-a propus, a cursurilor postuniversitare.

I. OPRIȘ

Programul de perfecționare pentru muzeografi este conceput ca o unitate între perfecționarea pe planul profilului (arheologie, istorie, artă, științele naturii, etnografie etc.), al specialității salariatului, și pe planul formației de muzeolog. Cursul de muzeologie este de fapt fundamentarea pentru prima dată într-un cadru unitar și general, a problemelor activității muzeologice. Cursurile, ca tematică generală, inclusiv cel de muzeologie, sînt componente ale acțiunii permanente de perfecționare pe toată perioada vieții profesionale a salariatului. Ele se înscriu ca un cadru tematic care se va dezvolta la momentul potrivit și totodată se va concretiza în acțiuni compacte conducînd la realizarea actului perfecționării.

Considerăm foarte utile precizările unor tovarăși (H. Daicoviciu, Fl. Georgescu, R. Florescu, L. Roșu ș.a.) de care se va ține categoric cont la alcătuirea și desfășurarea în detalii a programului de muzeologie. Trebuie să spunem că de acest program Direcția așezămintelor se ocupă de mai multă vreme prin tov. Aurel Moldoveanu, în a cărui responsabilitate intră. Completăm doar prin a arăta că în analiza pe care o întreprinde revista — foarte meritorie de altfel și care trebuie continuată prin cuvîntul muzeografilor — trebuie să se opineze și asupra modalității de organizare și a corpului de lectori cu valoare recunoscută.

Permiteți-mi să fac cîteva aprecieri și punctări asupra unor elemente ce mi se par foarte importante: în realizarea optimă a perfecționării un rol foarte mare revine cadrelor de conducere care trebuie să fie factori pozitivi de pregătire psihologică a viitorilor cursanți, de cunoaștere aprofundată a tematicilor și obiectivelor programelor de perfecționare; conducerile muzeelor joacă un rol decisiv în înscrierea rațională a muzeografilor conform cerințelor și specificului postului, interesului salariatului și asigurării unei bune funcționări instituționale (mai ales la programele pe serii) în diverse forme de perfecționare; tuturor ni se cere a înțelege perfecționarea ca act per-

https://biblioteca-digitala.ro

manent, întins pe toată viața profesională a individului, important în cazul specific al muzeografilor în fazele dintre cursuri (cel de specialitate uneori, cel de specialitate și cel de muzeologie în general), și în calitatea conținutului său (lucrări, proiecte, expoziții etc.). Pentru că orice program-curs este doar un moment al perfecționării.

Reluînd idei ale participanților la discuții, subliniem că este nevoie de efortul fiecăruia pe planul pregătirii profesionale, echilibrat și permanentizat și mai ales corelat cu procesul de informare și documentare organizat de instituția în care lucrează și de Direcția așezămintelor, astfel ca el să ajungă la nivel de proces practic-aplicativ. Se cere în această direcție determinarea clară a acelor unități-pilot care să faciliteze atît informarea și documentarea, cît și formarea și perfecționarea cadrelor.

Problema formării cadrelor superioare solicită o optică comună cu Ministerul Educației și Învățămîntului: ea pornește paradoxal de la introducerea unor noțiuni muzeologice de bază în practica pedagogică curentă din școala generală și medie. Apoi la nivelul facultății, propunerile făcute aici sînt soluții înțelepte și concrete.

Cît privește cadrele medii, ele pot fi create numai pe baza unui necesar de posturi bine fixat de Direcția muzee; soluțiile pentru care aș opta ar fi secția specială din cadrul unor licee de specialitate (inclusiv cele de artă plastică), care să preia unele experiențe ale fostelor școli de arte și meserii și ai căror absolvenți, recrutați prin testări de aptitudini, să fie „prelucrați" ulterior, prin stagii la diverse muzee cu bază materială adecvată sau pregătirea unor cadre prin forme speciale de calificare, organizate desigur pe lîngă mari unități muzeale, pe toate profilele.

Problemele majore care frămîntă lumea muzeografică, conservare, expunere, evidență, determinarea funcțiilor meseriei, statutul ei, obiectul de muzeu ș.a. — vor fi tot atîtea probleme pe care cele mai reprezentative cadre din muzeele țării vor fi chemate să le analizeze, precizeze și delimiteze prin programele noastre de perfecționare.

FL. BANC

Aș începe prin a mulțumi revistei pentru interesul pe care-l manifestă pentru problemele perfecționării cadrelor, ca și Direcției așezămintelor cu care colaborăm excelent în acest proces. Referindu-mă la prima chestiune pusă în discuție, problema pregătirii cadrelor, experiența de pînă acum ne demonstrează că solicitudinea învățămîntului față de cerințele formării cadrelor culturale este condiționată în primul rînd de demonstrarea faptului că aceste cadre răspund unei funcții sociale superioare și că există certitudinea folosirii lor în producție. Fostul Comitet de Stat pentru Cultură și Artă de ani de zile n-a reușit să fundamenteze în fața Ministerului Învățămîntului necesitatea măsurilor pe care le preconiza. În legătură cu cadrele medii, pe linia cerințelor de formare a unor specialiști în diverse domenii ale culturii și artei, eu aș ține să subliniez la ora actuală că Ministerul Educației și Învățămîntului manifestă un interes de adaptare a învățămîntului mediu la nevoile economiei și culturii noastre. În condițiile generalizării învățămîntului mediu, există un proces de reconsiderare a profilului liceelor, în sensul asigurării unei finalități practice a acestui tip de școală, în strînsă legătură cu nevoile economice și sociale ale țării.

În legătură cu problema perfecționării cadrelor și programul de perfecționare al muzeografilor aș vrea să subliniez că sînt partizanul hotărît al sporirii ponderii studiului și efortului individual în această acțiune. În perspectivă, se conturează ideea centralizării acțiunii de perfecționare, de deplasare a accentului pe efortul și studiul individual. În aceste condiții rolul instituției noastre, al Centrului de perfecționare, va fi acela de a sprijini, de a orienta, de a elabora tematici, de a asigura bibliografii, materiale de studiu, de a asigura un sistem cît mai rațional și eficient de verificare a cunoștințelor, astfel încît să transformăm procesul de perfecționare într-o pîrghie importantă a progresului.

Referindu-mă concret la programul de perfecționare a muzeografilor pentru specialitatea istorie modernă și contemporană, mă gîndesc că în locul unui program de vizite, de o zi sau două, la diferite muzee, practică ce mi se pare incompatibilă oarecum cu ideea de perfecționare și specializare, ar fi mult mai eficient ca perioada respectivă să fie folosită la 1—2 unități muzeale pentru informare și documentare, pentru studiul temeinic al unei probleme în raport cu interesele instituției și postului în care muzeograful respectiv lucrează.

În legătură cu programul general de muzeologie, aș vrea să se aibă în vedere faptul că programul concret de desfășurare pe zile a cursului cu scoatere din producție nu-și va propune să dezbată decît acele teme în care se simte necesitatea unor precizări sau orientări mai ferme, celelalte urmînd să facă obiectul studiului individual.

În ideea asigurării celor mai eficace și evoluate forme de perfecționare, consider că nu ar fi lipsit de interes dacă atunci cînd Consiliul Culturii și Educației Socialiste alcătuiește programul de colaborare cu străinătatea, să se aibă în vedere nevoile perfecționării, în sensul programării unor stagii de specializare în străinătate, la instituții de prestigiu, a unor cadre, ca și în sensul folosirii specialiștilor străini care vin în țară sau aducerii în mod expres a unora. Consider de asemenea necesar a fi studiate unele măsuri pentru a spori cointeresarea individului în procesul propriei perfecționări și specializări. În prezent se manifestă unele tendințe de formalism în desfășurarea procesului perfecționării. Exigența în organizarea și desfășurarea acestui proces pe tot parcursul său, inclusiv în etapa finală, va fi de natură să schimbe optica și atitudinea unor cadre față de această acțiune de maximă importanță socială.

https://biblioteca-digitala.ro

GH. CANJA

E foarte greu să ajungi la o concluzie cînd s-au emis atîtea păreri, atîtea sugestii, pornind de la o situaţie atît de diferenţiată a personalului din muzee. O primă concluzie, totuşi, se impune, necesitatea reeditării unor asemenea dezbateri. Ţin să mulţumesc pentru această discuţie şi noi, ca instituţie beneficiară, vom pleca de aici cu concluzii foarte interesante. Foarte multe măsuri privind acţiunea de perfecţionare sînt organic legate de rezolvarea prealabilă a unor probleme cum ar fi de pildă Statutul personal al lucrătorilor din muzee. Mi-aş permite cîteva sublinieri în ce priveşte pe de o parte pregătirea cadrelor şi pe de altă parte perfecţionarea lor. Sînt sceptic în ce priveşte posibilitatea de pregătire prin sistemul de învăţămînt clasic al cadrelor medii tehnice necesare muzeelor. Am cere mult prea mult Ministerului Educaţiei şi Învăţămîntului, avîndu-se în vedere în special faptul că necesarul nostru de cadre este mult prea mic ca să justifice din punct de vedere economic fie înfiinţarea unui liceu sau chiar şi a unei secţii, nemaivorbind că profilul acestor cadre e atît de diversificat încît pentru fiecare secţie s-ar însuma doar 2—3 oameni. Pe de altă parte, sîntem acum în faza în care am cerut fiecărui muzeu să ne dea necesarul de cadre de acest gen. Dacă vom ajunge la concluzia unui necesar de cadre mult mai mare decît cel prevăzut, în baza cererilor formulate de muzee, probabil că din punct de vedere economic se va justifica înfiinţarea unui liceu şi atunci sînt şi eu într-adevăr partizanul unui liceu sau al unei secţii, decît al pulverizării lor în mai multe părţi. Iar posibilitatea unei pregătiri postliceale este în funcţie, ca şi pentru celelalte cursuri, de ceea ce oferă, la ora actuală, Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului. Un al doilea considerent, şi care mi se pare de fond, este cel sugerat de tov. Korody, care spunea că o meserie se învaţă de fapt în activitatea practică. Aşa stînd lucrurile, fără a nega importanţa, de pildă a înfiinţării unui liceu sau a unei secţii pe lîngă un liceu, aş propune să folosim cadrul legislativ existent actualmente şi anume HCM 2105 care oferă posibilitatea formării cadrelor cu pregătire medie, deci a absolvi liceul, la locul respectiv de muncă. Pentru aceasta ar trebui să fie desemnate cîteva muzee ca staţii-pilot pe lîngă care să fie pregătite aceste cadre şi să alcătuiască programele de învăţămînt. Prin asemenea staţii noi am putea pregăti şi necesarul de cadre pentru viitor şi actualele cadre care funcţionează în muzee pe posturi de conservare, restaurare ş.a.m.d. Aş sugera ca o consecinţă foarte practică a discuţiei de astăzi, în măsura în care tov. Korody şi tov. Leluţiu vor fi de acord, să discutăm principiile care să călăuzească formarea cadrelor de conservatori pe diverse profiluri, urmînd ca într-o discuţie ulterioară să punem la punct toate detaliile şi să pornim acţiunea. În orice caz, această categorie de salariaţi din muzee nu a fost omisă. Este prezentă în programul general aprobat de C.C.E.S., a fost doar amînată, pentru că am vrut ca această problemă să-şi găsească reglementarea pe calea relaţiilor directe muzeu-muzeu, dar la o consfătuire cu preşedinţii comitetelor judeţene de cultură şi educaţie socialistă s-a cerut o reglementare pe plan central. Există nuclee la marile muzee, cum ar fi cel de la Cluj, la Muzeul militar central, pentru hîrtie la Biblioteca centrală de stat, la Ploieşti pentru ştiinţe naturale. Să luăm aceste puncte existente şi în funcţie de programul care va fi conturat să începem acţiunea de calificare şi, corespunzător, eliberarea certificatelor de calificare după toate preceptele elaborate de Ministerul Învăţămîntului. Prin acest sistem vom rezolva şi problema actualelor cadre care lucrează în acest domeniu. Pentru aceasta Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste ar trebui să întreprindă demersurile necesare pe lîngă Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului şi Ministerul Muncii. Aici, din punct de vedere al codului legislativ problema este, la ora actuală, rezolvabilă. Cînd se va înfiinţa un liceu, o secţie, un grup şcolar postliceal, atunci obligaţia va putea fi preluată de aceste instituţii de învăţămînt.

Referitor la programul de perfecţionare al salariaţilor din muzee : nu numai că este cel mai costisitor, dar ca timp ocupă cea mai mare perioadă. Dacă pentru alte categorii de salariaţi din sistemul culturii perfecţionarea înseamnă maximum un an în total cu sau fără scoatere din producţie, în cazul salariaţilor din muzee, perfecţionarea se întinde şi pe 3 ani. Pe de altă parte, scoaterea din producţie în celelalte situaţii se realizează în maximum o lună, aici ajungem şi la 3 luni. Perioada de scoatere din producţie nu este decît o perioadă de sensibilizare spre problemele cele mai noi în domeniul respectiv. Aşa este conceput cursul, cu toate că din motive obiective n-am reuşit să punem încă la dispoziţie materialele de documentare necesare, pe de o parte din cauza rezervei, aş spune a rezistenţei cadrelor de predare şi instruire de a elabora materiale scrise, iar pe de altă parte sînt şi unele greutăţi de ordin tehnic, de pildă inexistenţa unor posibilităţi de multiplicare. Sîntem pe cale să rezolvăm şi această problemă aşa că foarte curînd cel puţin cei care au trecut pe la cursuri pot intra în posesia unor asemenea materiale. Practic însă, în ce priveşte perfecţionarea muzeografilor ne aflăm în faţa unor procese pe care de fapt Legea nr. 2 le-a denumit de policalificare. Aceşti oameni trebuie să dobîndească şi să fie atestaţi într-o altă meserie decît cea pe care au dobîndit-o ca absolvenţi ai unei facultăţi, ei vor trebui să dobîndească meseria de muzeograf. Elaborarea acestui program ne-a costat un efort de aproape un an de zile, timp în care foarte mulţi specialişti au fost consultaţi. Mă bucur că în această discuţie programul ca atare a fost bine apreciat. La toate cursurile noastre vrem să imprimăm activităţilor cuprinse un caracter foarte practic, nu practicist, legat de interesele imediate ale activităţii în muzeu. Şi la cursurile de pînă

https://biblioteca-digitala.ro

acum şi mai ales la cele viitoare ne vom feri de teorii care nu servesc activităţii muzeografului. Aş exemplifica prin programul pentru arheologi, care au participat timp de 5 săptămîni la activităţi de şantier unde au căutat să pună în practică ceea ce au învăţat teoretic în săptămîna care a precedat lucrările de şantier. Pornind de la considerentul că un muzeograf nu se poate considera perfecţionat fără a cunoaşte muzeele ţării, li s-a oferit această posibilitate prin programele de perfecţionare, documentîndu-se timp de 1—2 săptămîni, în diferite muzee din ţară. Poate că ar trebui să evaluăm, să vedem, în ce măsură aceste vizite la muzeu au ajutat realizările programului de perfecţionare. M-aş referi şi la perfecţionarea prin cursuri postuniversitare. S-a afirmat aici că Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, deşi solicitat, nu a înaintat propunerile de cifre de şcolarizare, dar lucrurile stau puţin altfel. Noi am fi vrut să realizăm perfecţionarea şi prin cursuri postuniversitare. Şi pentru anul 1971—1972 am înaintat din timp propuneri culese de la comitetele judeţene de cultură, printre care au figurat şi cereri privind cursuri postuniversitare pe profil de muzeografie generală, iar altele chiar pe profil de muzeologie de istorie. Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului a reuşit însă să scoată o hotărîre a Consiliului de Miniştri prin care se stabilea nomenclatorul cursurilor postuniversitare şi prin care cultura era beneficiară doar a 5 tipuri de cursuri postuniversitare. Ni s-a dat explicaţia : nu se pot organiza cursuri pentru atît de puţini beneficiari. Iată de ce nu a luat în considerare nici cererile noastre şi nici ale altor ministere unde beneficiarii erau foarte puţini. Nu cred că lucrurile se vor îndrepta în noul nomenclator pentru anul în curs, care apare tot fără aceste cursuri de profil. În această situaţie sîntem obligaţi să rezolvăm problema perfecţionării prin forţe proprii, în baza programului aprobat de C.C.E.S. Încercările noastre vor continua, dar sînt sceptic în ce priveşte rezultatul. Închei mulţumind tuturor, din partea Centrului de perfecţionare, pentru propunerile şi sugestiile interesante care au fost făcute aici.

L. ROŞU

Vă rog să-mi permiteţi, în încheiere, cîteva precizări şi propuneri. Această dezbatere a avut drept scop deschiderea unor discuţii la care să participe cît mai mulţi specialişti cu experienţă în domeniul muzeologiei şi muzeografiei, urmînd ca în numerele viitoare ale „Revistei muzeelor" şi alţi oameni de cultură şi de ştiinţă, din ţară, să-şi poată spune părerea asupra opiniilor exprimate de dv. Împărtăşesc propunerile tov. H. Daicoviciu cu unele amendamente. Am propus la un moment dat folosirea şcolii postliceale a Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste pornind de la ideea că este mult mai uşor de realizat o secţie pentru cadrele medii tehnice într-o instituţie existentă decît organizarea unui liceu de specialitate. Tov. Korody a argumentat convingător dificultatea înfiinţării unui liceu de specialitate şi nu mai revin asupra acestei chestiuni. Practic, prin selectarea de absolvenţi ai liceelor industriale, de chimie, sau alte specialităţi care au contingenţă cu domeniul nostru pentru conservare şi restaurare, selectare care să aibă la bază un examen de admitere, şi prin organizarea unor cursuri teoretice care să le permită cunoaşterea domeniului de activitate şi să înţeleagă valoarea obiectelor asupra cărora lucrează, dar mai ales prin activitatea practică — şi aceasta poate să fie desfăşurată în laboratoarele muzeelor din localitatea respectivă — se poate ajunge în cîţiva ani la acoperirea necesităţilor stringente cerute de păstrarea şi conservarea patrimoniului muzeal naţional. Subliniez în mod deosebit că atît în cazul pregătirii cadrelor medii tehnice cît şi în cel al pregătirii universitare a muzeografilor, nu este bine să fie angajate cadre didactice care au nevoie să-şi completeze norma şi care nu sînt specializate în muzeologie. Ar fi o greşeală fundamentală dacă nu s-ar ţine seama că dispunem în muzee de oameni cu o pregătire teoretică şi practică în muzeologie şi care oricînd pot să facă faţă sarcinilor unei catedre universitare.

Cred că programa este binevenită. Dar ea rămîne în esenţă o programă cu caracter de informare, de suplinire palidă a pregătirii pe care marea majoritate a cursanţilor — în special cei nou angajaţi în muzee — o primesc ca pe o introducere în problemele de muzeologie. Singura obiecţiune, care s-a mai făcut şi de către alţi colegi, priveşte selecţia. Această selecţie ar trebui făcută în funcţie de experienţa în muzeu. Un anumit gen de probleme trebuie să fie prezentate şefului de secţie sau directorului care au deja o activitate şi o experienţă acumulată îndelungată şi altele îndrumătorului sau muzeografului cu o vechime de 1 an sau 2 în muzeu şi care nu stăpînesc noţiunile de bază : cum se întocmeşte o tematică, un plan grafic, o fişă de obiect, un inventar ştiinţific sau administrativ şi multe altele. Noi nu trebuie să ne conducem după situaţia din muzeele mari. Să ne gîndim la marea majoritate a muzeelor din ţară unde sînt puţini specialişti, unde încadrările se fac fără criterii precise şi posibilităţile de însuşire a specificului muncii sînt foarte reduse sau absente, unde cei nou încadraţi nu au de la cine învăţa ! Se pare că nu toţi înţelegem că muzeologia este o ştiinţă şi nu ceva nedefinit format din „de toate" ! Atîta timp cît nu o vom considera ca o ştiinţă, aşa cum este considerată pe plan mondial, nu vom putea înregistra succese vizibile. Nu vom putea avea nici cursuri măcar facultative în învăţămîntul superior, nici cursuri postuniversitare, nici doctorate. Pentru că dacă Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului n-a fost de acord pînă acum cu cursurile postuniversitare în muzeologie, sau cu cele universitare, se datoreşte şi faptului că noi nu am prezentat nişte propuneri clare, conclu-

https://biblioteca-digitala.ro

dente! La Institutul de arte plastice din București există de ani de zile cursuri de muzeologie, dar e singura facultate din țară cu asemenea cursuri. Ce facem însă cu muzeele de științele naturii, istorie, arheologie, etnografie?! În Cehoslovacia, la Brno, este o Facultate de muzeologie, iar la Praga o Secție de muzeologie în cadrul Facultății de istorie, în Bulgaria există, la Sofia, o catedră de muzeologie pentru facultățile de istorie, filologie și biologie și exemplele ar putea continua. Cursurile de muzeologie generală se fac în comun. Noi putem să ne gîndim la niște forme care ne sînt nouă adecvate.

Încă o chestiune care cred că este înțeleasă greșit este aceea a raportului dintre personalul de specialitate și personalul mediu-tehnic. Raportul este la noi invers decît cel normal. Avem muzeologi mai mulți și cadre medii tehnice aproape deloc, deși necesitățile de cercetare și păstrare a patrimoniului ar cere, dacă nu o inversare a raportului, cel puțin o echilibrare.

Considerăm că această primă dezbatere, care urmează unei suite de articole publicate de noi în numerele trecute pe aceeași temă, va atrage intervenția și a altor specialiști care, prin propunerile lor, să contribuie la conturarea unei perspective în această importantă problemă a pregătirii și perfecționării cadrelor.

Dv. celor prezenți, vă mulțumim pentru propunerile și sugestiile făcute, fiind convinși că soluțiile cele mai bune nu pot fi decît rodul discuțiilor colective, confruntărilor de idei.

* * *

În urma acestor discuții în evantai, nu ne vom grăbi să tragem concluziile. Vom încerca să punctăm doar cîteva idei, de mare importanță, relevate de invitații noștri:

— Pornindu-se de la locul central al muzeului, azi, în educație și învățămînt, acordînd muzeografilor atenția și încrederea noastră, să enunțăm forme cît mai adecvate de inițiere, pregătire și perfecționare a acestora.

— În învățămîntul elementar și mediu s-ar putea organiza **lecții-program**, în cadrul cursurilor de istorie, geografie, științe naturale, literatură ș.a., cu elemente generale de muzeografie, integrate procesului complex de educare patriotică a tineretului.

Problema cea mai actuală este **lipsa restauratorilor și conservatorilor,** mai ales a cadrelor medii tehnice pentru acest domeniu, făcîndu-se în acest sens mai multe sugestii:

— Crearea unui liceu de specialitate sau a unei secții de restauratori-conservatori pe lîngă un liceu industrial existent.

— Posibilitatea existenței cursurilor postliceale pentru absolvenții unor licee tehnice cu un profil adecvat.

— Crearea unui laborator central, cu statut industrial, laborator-școală, pentru formarea de noi cadre.

Formarea și perfecționarea cadrelor de muzeografi constituie o problemă foarte complexă; muzeologia este o știință relativ nouă și prin atributele sale **comportă implicații de pregătire complexă:**

— În universități s-ar putea organiza cursuri facultative de muzeologie generală, urmînd ca, în anii III—IV să apară, paralel cu celelalte secții de specializare, și muzeografia.

— Prelungirea cursurilor universitare cu încă un an, în vederea pregătirii riguroase a viitorilor muzeografi, pe baza unui examen-concurs pentru locuri limitate, în funcție de necesarul de cadre al anului următor.

— Cursuri postuniversitare pentru muzeografii cu o vechime de 5 ani de lucru în muzeu.

— Acordarea gradelor pentru muzeografi.

— Doctorate în muzeografie.

Nu ne vom grăbi să tragem concluzii, ci invităm reprezentanții Ministerului Educației și Învățămîntului, ai Ministerului Muncii, comitetelor județene pentru cultură și educație socialistă să-și spună cuvîntul.

Masă rotundă consemnată de Olga MĂRCULESCU

https://biblioteca-digitala.ro